

Fiatal lengyel költők

Verseket írogató és publikálgató költő Lengyelországban talán még több van, mint nálunk, elképzelhető tehát, mekkora a túltermelési válság. Különösen, ha hozzáteszük: nemcsak a főváros számít kulturális központnak, Varsón kívül Krakkó, Łódź, Wrocław, Poznań, Gdańsk is irodalmi székhely, számontartott, komoly folyóiratokkal, amelyek nagyon sok fiatal költőt támogatnak és fedeznek fel évről évre, a természetesnek számító túlzott lelkesedéssel. Vannak eltérő sajátosságok; például: a fiatal lengyel értelmiség sokkal számosabb a miénknél — az ország lakóinak fele, tehát 17 millió lakos — harminc év alatti, tehát az író nagyobb közönségre és tarkább visszhangra számíthat. A másik: Lengyelországban ma is lehet irodalmi csoportokat alkotni, és pontosan körülhatárolt esztétikai és ideológiai nézetek birtokában szapulni a többieket. Igaz ugyan, hogy ettől nem születnek zsenik, és a jó versek aránya sem nő meg. A helyzet tisztázásához azonban feltétlenül hasznos. A fiatal lengyel költők csoportokba tömörülve valahogy tovább maradnak fiatalok, ellentétben a mieinkkel, akik magányos farkasként elég gyorsan házőrzővé szoktak szelődülni.

Az utóbbi évtized elismerten legizgalmasabb költői csoportosulása önmagát *Teraz* (Most) néven hívja, mások új hullámnak vagy kontesztátoroknak jelölik őket. 1970 óta minden évben kitör körülöttük a botrány. Tulajdonképpen nem versekkel, hanem programadó cikkekkel kezdték: a ma is Poznańban élő Stanisław Barańczak (mint a többség, ő is 1946-ban született) egymás után két esszékötetet adott ki, a kortársi lengyel költők életművét elemezte, de inkább erősen kritizálta. Barańczak még eléggé homályos pontból kritizálta elődeit, mert kötetei megjelenése idején nem álltak rendelkezésére olyan művek, amelyek az ő általa vázolt irány gyakorlati életképességét bizonyíthatták volna. Nem sokkal ezután azonban egy időben lépett fel az egész csoport, Barańczak egyszerre társakra talált.

Valamilyen történelmi törésvonal szükséges ahhoz, hogy több lírikus huzamosabb ideig együtt maradjon. A Teraz-csoport, mint maguk is többször hangsúlyozzák, az 1968—1970 közötti válságos időszakban eszmélkedett, élményeik ezért alapvetően elkülönítik őket mind az előző, mind az utánuk következő nemzedéktől. A „nemzedék” szó használata majdnem mindig gyanút kelt, mert általában gyöngye művészek felértékelésére használják, ezúttal azonban kivételesen helyénvaló. Annál is inkább, mert a Teraz-csoport tagjai saját lírájukban egészen egyéni, a többiekétől elütő hangon szólaltak meg.

A csoportnak ugyan nincsen vezetője, a legsúlyosabb egyéniségnek azonban feltétlenül a Krakóban élő Adam Zagajewski számít. Érdekes módon formailag ő újított a legkevesebbet. Természetesen szabadverset ír, mint a lengyel költők többsége. A rím- és ritmusvariációkat a lengyel nyelv sajátosságai következtében a romantikusok, és valamivel később a modernisták már teljesen kiaknázták, úgyhogy a háború után a legjobbak, Czesław Miłosz, Tadeusz Różewicz, Zbigniew Herbert csak a szabadversben tudtak újítani. A kötött formához való visszatérés eléggé valószínűtlennek látszik. Filozofikus alkat, filozófiát és pszichológiát tanult. Természetesen tudja összekapcsolni egészen személyes jellegű, csendes tündőzéseit a napi politikai aktualitásokkal. Tudatos törekvése, hogy a mában éljen és a mai ember szemével nézzen körül; ez csak látszólag könnyű, főleg olyan országban nehéz megvalósítani, ahol a történelmi múlt nemcsak tankönyvekben található meg, hanem az egész irodalmat, tehát a fiatal költők kapott érzelmvilágát is áthatja. Verseinek témái egészen köznapiak, kerüli a költői képeket, a bevált eszközöket, a mitológikus utalásokat. A bonyolultat igyekszik egyszerűen megfogalmazni (Lengyelországban is

szokásuk az átlagköltőknek, hogy az egyszerűt fejezzék ki bonyolultan). A bátorság ugyan nem feltétlenül esztétikai kategória, de egyáltalán nem közömbös, hogy Zagajewski bátor költő. Néhány versében az elkenő általánosságok helyett nevéükön nevezett meglehetősen nagy renomével rendelkező irodalmárokat és irodalompolitikuskokat, és egyáltalán nem érdekli, hogy emiatt bizonyos kapuk és nemely publikálási lehetőségek bezárultak előtte.

A szintén krakkói Julian Kornhauserral a múlt év végén adta ki közös tanulmánykötetüket „Świat nie przedstawiony” (A megíratlan világ) címen. A kötet legelőben Barańczak korábbi gyűjteményeire emlékeztet, a szerzők sorra veszik az elmúlt harminc év legfontosabb irodalmi irányzatait és alkotóit, és meglehetősen éles — de igazságos — bírálatot mondanak róluk. A Barańczak-kritikákhoz képest nagy fejlődés, hogy a szempont egyértelmű: a kritikákat aszerint írják, mennyiben tükrözték híven a harminc év alatt a sorra vett szerzők a lengyel valóságot. Barańczak korábbi formai bírálataihoz tehát tartalmi bírálat társult. A két szerző az irodalomnak fontos társadalmi küldetését tulajdonít, marxista elemzéseik célja: küzdeni minden hamis tudat ellen. Zagajewski inkább elvi, átfogó tanulmányokat; Kornhauser harcos, kicsit vagdalkozó kritikákat közölt a kötetben. A magas színvonalú, sok előzetes olvasmány ismeretére eleve számító könyv bestseller lett, én például három hónapig hajszoltam, amíg az egyik könyvtárban jószívűen két napra kölcsönadták.

Kornhauser egyébként, az inkább paszternaki alkatú Zagajewskivel összehasonlítva, majakovszkiji alkat, nagy vehemenciával vitatkozik versben, kritikában egyaránt. Neki is már két kötet van a háta mögött; csak a másodikban talált el a jelen időbe, az első kötetében még — talán Herbert hatására — mitologikus jelrendszerral próbálkozott. Gyöngébb oldala az elmélyedés, viszont heves csapkodásai közben olykor nagy telitalálatai vannak. Talán még nem írt olyan verset, amelynek egészéről elmondható lenne, hogy kitűnő műalkotás — Zagajewski két eddigi kötetében több nagyon szép, pontosan, szilárdan megszerkesztett vers van —, de komoly tartalékai vannak.

Voltaképpen a csoporthoz tartozik a szintén krakkói Ewa Lipska; pár évvel idősebb a többiekénél, és szerkesztőként sokuk kötetét gondozta. Finom, tűnődő versei mélyén elég mély kétségbeesés húzódik, a lengyel költők legjobb hagyományához kapcsolódik. Témája kimondatlanul is a lengyel történelem. A többiekénél erősebben érzékeli a múltat a jelenben — gyerekként a háborút, kamaszként az ötvenes éveket is átélte, tehát más hatások érték a csoport fiatalabb tagjait.

A csoportnak Krakkón kívül „fiókküzemei” vannak Varsóban és Poznańban. Elsősorban a krakkói Student című, kéthetenként megjelenő terjedelmes újságban és a varsói Nowy Wyrzaz folyóiratban publikálnak. A Nowy Wyrzaz újkeletű lap, és kifejezetten a fiatalok számára hozták létre. Egyik szerkesztője, Krzysztof Karasek költő is, irodalomszervező is. Költőként a hetvenes évek ifjúságának életérzését fogalmazza meg. Jellemző egyik nagyszerű, több antológiában szerepelt versének címe: „Forradalmár a talponálló előtt”. Hosszú szabadverseiben a mindennapok szürke jelenségeit ütközteti, az iskolában forradalmiságra nevelt fiatalember elképzeléseivel. Nála a legvilágosabb — bár nem feltétlenül a legkölteibb — a nemzedék indíttatása: sorra veszi mindazt, amit a felnőttek ígértek és állítottak, és mindenről kiderül, hogy nincs összhangban a tényekkel. Karasek cikkeiben gyakran foglalkozik az amatőr mozgalommal és a színház felé tájékozódik, csakúgy, mint Jerzy Kronhold, aki krakkói költőként kezdte, majd a lengyel szak elvégzése után Varsóba ment színházrendezést tanulni.

Poznańban változatlanul Barańczak állja a sarat. A tanulmányok óta több kötet verset publikált. Az ő rovására írható, hogy a csoport törekvését számosan a „lingvisztikai” jelzővel illetik, Barańczak ugyanis — továbbfejlesztve a magyarul is olvasható Białoszewski, illetve a magyarul nem olvasható, korán meghalt Bursa törekvéseit — szereti a szóvicceket, szótekeréseket. Persze nem könnyed grammatikai élcélődésről van szó, inkább a gondolkodás és közlés eszközét is újra szemügyre

vevő, gyanakodó értelmiségi kriticismusa nyilvánul meg benne. Barańczakban a kritikusi véna valószínűleg erősebb a költőinél, ennek ellenére ma is ír olyan verseket, amelyek új szempontokat adnak a nála tehetségesebb költőknek. Őmellette a szintén poznańi Ryszard Krynicki érdekes személyiség: a költőiség teljes elvetésével operál, hosszú, prózának is prózai versfolyamokat gyárt, amelyekkel bevallottan irodalmon kívüli célja van: pontosan megfogalmazni a mai állapotokat. Őrá hatottak a leginkább az amerikai üvöltők és Brecht bizonyos vívmányai.

A csoport körül néhány év alatt kialakult a véd- és dacszövetség. Egyik legtehetségesebb kritikus társuk, Tomasz Burek aprólékos gonddal veszi sorra az irodalmi aktualításukat, írásai szelleme szintén a csoport ma-ábrázolása felé hajlik. Burek gyakran magas színvonalon védte meg a Terazt a támadásoktól. Harmincéves koruk előtt elérték, hogy komolyan számolnak velük, és nincs komolyabb antológia, vita vagy tanulmány, amely a lengyel líráról szólva meg ne emlékeznék róluk.

Ez azonban csak az irodalmi belberkekre vonatkozik. Olvasótáboruk aránylag szűk. Ennek persze műfaji oka is lehet, a lírában az új majdnem mindig előbb jelentkezik, mint az összes többi irodalmi műfajban, a szélesebb közönséget tehát készületlenül éri. A másik ok az, hogy rendkívül alacsony példányszámban adják ki a köteteket. Ritkaság az ezer példány, inkább 600—700 körül mozog az átlag, ami azt jelenti, hogy a kötelepéldányok levonásával az olvasók két-háromszáz példányt vehetnek meg szemfülesen és profekcióval. Az alacsony példányszám persze más részről némi előny: többen és többit, gyakrabban publikálhatnak. Ebben a helyzetben a költők természetesen rosszul érzik magukat, és író-olvasó találkozókkal igyekeznek segíteni magukon, az ilyen találkozók gyakran összekapcsolódnak egyéb kulturális rendezvényekkel, tehát a kényszerből spontán módon alakul ki a lírai versekkel megtűzdelt kabaré — Barańczaknak évekig saját diákkabaréja volt —, és meglehetősen általános, hogy a költők a Pegazusról egyetlen elegáns mozdulattal átszállnak a beat sanzonosított válfajára. Ez ugyan a Terazra nem érvényes, de még megtörténhet; a csoport barátai pedig, szintén költők, egyáltalán nem vetik meg a könnyű műfajt, mert mondandójukkal így vagy úgy el akarnak jutni a közönséghez. Mindenesetre a csoportot erős szálak fűzik az egyik legjobb lengyel amatőrszínházhoz, a krakkói STU-együtteshez, és a költészet bizonyos hely- és funkcióváltása már Lengyelországban is érezhető; ez a folyamat a nyugat-európai diákköltészetben eléggé általános, csak nálunk nincs még nyoma.

Miért érdemes odafigyelnünk rájuk?

Egyrészt azért, mert programjuk rendkívül rokonszenves. Végül is a költészet akkor marad költészet, ha érzékenyen követi a társadalmi változásokat, ha leveti magáról az előző magatartásformákat, ha közvetlenül tud szólni hozzánk. A Terazcsoport nemcsak követelményrendszerében, manifesztumokban jutott el a mába, hanem versekkel, művekkel is a jelenben van. Műveikkel felvilágosítani, hatni akarnak, „elkötelezett” költők, tudatosítják a társadalmi folyamatokat, az ösztönszerűséget gyanúval illetik, hangzatos mitológiákban — legyenek azok akár nemzeti, akár egyéb mitológiák — nem hisznek, harcolnak ellenük.

Másrészt: már eddig is írtak néhány jó verset.

Gondolom, ez az utóbbi tény a döntő.